

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden küldemény a szerkesztőség czíme alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

FLÓFIZETESI ÁR: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). HIRDETÉSEK DÍJA: *Benn a lapban* egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a borítékon* egész oldal 4 frt, $\frac{1}{2}$ oldal 2 frt, $\frac{1}{4}$ oldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árengedmény adatik. Bélyeg-díj minden hirdetésnél külön 30 kr. Egyes szám ára 15 kr.

A kiadóhivatal

kezelője RÓZSA SÁNDOR főiskolai háznagy, kinek nevére intézendő a lap minden anyagi dolgára s a hirdetésekre vonatkozó küldemény.

A hittanhallgatók létszáma apadásának kérdéséhez.

A „Reformátusok Lapja“ folyó október hó 12-dikén megjelent 3-dik számában Dionysius Exiguus álnév alatt egy „Debuisset pridem“ című első czikk látott napvilágot, melynek megírására lapunk szeptember 21-iki számának az ugyanazon hó 18-án tartott egyházkerületi tanügyi bizottság tárgyalásairól szóló következő közleménye szolgáltatott alapot:

„Még kedvetlenebb hatást szül (a tanítóképezdészek apadásánál) a hittanhallgatók létszámának apadásáról szóló statisztika, mely szerint a négy évi tanfolyamra összesen 32 hittanhallgató iratkozott be. E létszámesökkenést egyáltalában nem a kolozsvári theol. intézet megnyitása okozza, mert a tavaly Debreczenben tanult hittanhallgatók, egynek kivételével, mindnyájan visszajöttek, hanem igenis okozza az a körülmény, hogy az első évre nem jelentkezett több idáig hat és illetőleg hét hallgatónál. És míg tavaly a negyedik évet 15-en végezték, jelenleg a negyedéven épen úgy, mint tavaly a harmadik éven, összesen hat theologus van. A theol. kar foglalkozik e jelenség okainak kiderítésével, noha ezeket az okokat mindenki tudja és látja, sőt következményeiben igazoltaknak is találja. Rendezni kell a segédlelkészi intézményt, javítani kell az ősapáink idejében megállapított díjlevelek tételeit s akkor az anyagi helyzet javulása nyomán, önként bekövetkezik a szellemi emelkedés is.“

Ezen közleményen alapul tehát az egész czikk, melynek tendenciája az, hogy debreczeni theologiai tanárainknak előbb kellett volna a hittanhallgatók létszáma apadásának nagy és fontos kérdésével foglalkozniok, s nem most, mikor a baj oly igen imminenssé vált.

A szóban forgó czikk hangját, mely elejétől végeig gúnyoros és bántó, távolról sincsen szándékunkban utánozni. Komoly kérdést a gúny fegyverei elé nem akarunk részünkről is oda állítani s azt hisszük, hogy egy fájó sebet: lelkészeink szegény és sanyaru állapotát, a melyre viszi vissza a czikk szerzője is, velünk együtt, a hittanhallgatók létszáma apadásának okát, — egy ilyen fájó sebet sem a gúny epéjébe mártott orvosi szerekkel, sem a galgenhumor játszinak látszó, de nagyon is komoly szavainak használásával meggyógyítani nem lehet.

A czikkíró szerint „rég módjában lett volna debreczeni érdemes theol. karunknak e körjelenség főfő okával foglalkozni; nem tette, Hekuba volt neki az egész.“ Mondanunk sem kell, hogy e körjelenség főfő oka lelkészeinknek szegénysége.

„Hol volt debreczeni érdemes theologiai karunk“ 1877. július havában, mikor az egyházkerületi közgyűlés vérszegénységben engedte kimulni a szegénységgel küzdő lelkészi kar érdekében megindított üdvös mozgalmat? Miért nem támogatták annak idejében theologiai tanáraink a csatlakozott közpapság által indított mozgalmat, mely mellett, a czikkíró szerint, csak az egy lelkes, melegen érző B. F. emelt szót, míg „a többi tudós tanár urak csak fujták a riadót — ellenünk, vagy legalább is szánó mosolygással tekintettek le reánk. Hm! még ezeknek is van merszők beszélni.“ Miért nem szegődtek társul a theologiai tanárok a „Reformátusok Lapja“ mellé? S végre a mult évi kerületi egyházi értekezleten miért csak az egy B. F. szólalt föl Ferenczy Gyula előterjesztése mellett, melyben ő hathatós eszközöket ajánlott úgy egyházunk összes anyagi bajainak, mint a kórságos lelkészi javadalmazás sanálására?

Nagy és nehéz kérdések ezek, melyek vádat, keserű vádat foglalnak magokban theologiai intézetünk öt tanára ellen.

De megpróbálunk feleletet adni ezen kérdésekre.

Hol voltunk 1877-ben? A két idősebb theologiai tanár mindenestre itten Debreczenben, és pedig az egyik, mint egyházkerületi főjegyző, hivatalból is foglalkozván egyházaink, lelkészeink legvitálisabb kérdéseivel: a másik akkor szerkesztvén az „Evangeliumi Protestáns Lap”-ot, mely okvetetlenül tárgyalta, szerkesztőjének ismert nemes lelkületéből folyólag is, egyházaink, lelkészeink anyagi helyzetének kérdéseit is: a korra harmadik theologiai tanár, e sorok írója, a bási egyetememen volt hallgató: a negyedik a másodévi theologiat, az ötödik pedig a gymnasiumi negyedik osztályt végezte akkor.

De ez tréfabeszéd-számba mehet: beszéljünk hát egészen komolyan.

Hivatkozik a cikk írója a „Közpapok Lapja”-ban indított mozgalomra, melynek vezetése — mint maga is mondja — „nem minden tekintetben szerencsés kezekben volt.” Akkor én szerkesztettem ezen „Debr. Prot. Lap”-ot, s bár a „Közpapok Lapja” — a jó Isten tudja, miért? — talán első számától kezdve folyton az én igénytelen személyemet is támadta: bennem volt férfias erő — és talán nem is egyszer — lapomban is, beszélgetés közben pedig minden alkalommal kijelenteni, hogy szép és minden pártolásra méltó ügyet szolgál az a lap, de ezélja kivételére helyes eszközöket választani nem tud. A mi a „Reformátusok Lapja” támogatását illeti, jó lélekkel hivatkozom Biky Károly szerkesztő barátomra, hogy a mikor csak föl-említettem, nem a legteljesebb rokonszenv, a barátságos ajánlás hangján említettem-e föl az ő lapját lapomban? És hogy végre a kerületi lelkészi értekezleten csak egy, a leghivatottabb, szólalt fel közöttünk a Ferenczy Gyula barátom előterjesztése mellett, azt a késő estvére már halálisan agyonfáradt gyűlés csak megköszönte nekünk.

De meg, higgye azt el én nekem Dionysius Exiguus, igen bajos mi nekünk az ilyen kérdésekhez hozzá szólani, mert főként a pusztán elméleti tárgyakkal foglalkozó theologiai tanártársaink igen könnyen azon kellemetlenségnek tennék ki felszólalásukkal magokat, hogy hallaniok kellene: „mit szólnak bele, hisz ők nem érzik, nem is értik tehát a mi nyomorúságunkat: nem lehet ilyen dolgokat az elmélet szemüvegén át nézve tárgyalni!”

Én többször kaptam már ilyen rendreütést, ha olyan dologhoz szóltam is, a melyhez csak olyan jól érthetek, mint a legkisebb egyháznak legnagyobb anyagi küzdelmek közt élő lelkésze.

Ilyesminek pedig a legtöbb ember nem szívesen teszi ki magát.

* * *

Ezeknek előrebocsátása után a cikkem címéül föltett kérdéshez szólok néhány szót.

Egyházkerületi közgyűlésünk a maga iniciatívájára megbízott bennünket, theologiai tanárokat, a hittanhallgatók létszáma apadása okainak földerítésével, s e mellett azzal is, hogy ajánljunk módokat, mint lehetne e „szomorú tünet”-en segíteni.

Theologiai tanárkarunk tehát egyszerűen csak felsőbb helyről jövő utasításnak teszen eleget, mikor e kérdéssel foglalkozik, s arra vonatkozó munkálatát, korábban nem tehetvén, a jövő évi tavaszi egyházkerületi közgyűlésre benyújtja.

Ezért tehát testületünket gúnyolni igen kevésbé méltó eljárás.

Kétségenkívül benne lesz munkálatunkban azon mozzanatnak a kiemelése is, hogy lelkészi állásaink nagy részének nehéz anyagi helyzete az, a mi visszariasztja pályaválasztó ifjainkat a theologiai szak hallgatására nagyobb számmal jelentkezéstől: nem hunyhatjuk be szemünket azon kétségbevonhatatlan tény előtt sem, hogy ma már a világi pályák több előnyt, esetleg fényesebb előmenetelt biztosítanak, mint a lelkészi pálya, melynek elején bizony igen kevésbé biztató, esekély vonzerővel hívogató a néha igenis sok évre terjedő káplánkodás: elmondhatjuk, el is mondjuk mi majd mindezeket, de bensőbb, még mélyebben fekvő okok földerítésével is foglalkozhatunk, sőt kérhetjük a főtiszteletű egyházkerületi közgyűlést arra is, hogy ha közelebb emelte a hittanhallgatók tandíját is, egészen ellenkezőleg, szállítsa azt le minél előbb a lehető minimumra: egyszóval, jóakarátú, egyházunknak, iskolánknek s ebben theologiai szakunknak egyaránt használni akaró szempontok szerint tárgyalván karunk e tárgyat: ki tudja, nem tehetünk-e még ma is valami jót, mikor a kérdés kétségenkívül nagyon sürgetővé vált már s a tárgy teljesen megérett a szenvedélytelen, a komoly megfontolásra.

„Debuisset pridem!” — Lehet, hogy igaza van ebben a cikkírónak, de az is igaz, hogy „jobb későn, mint soha!”

Máskor több tárgyilagosságot kérve ismeretlen ellenfelünktől, cikkünket annak a kinyilatkoztatásával rekesztjük be, hogy ezen alkalommal nem akartunk a tárgy lényegébe mélyen behatolni, s így távolról sem gondoljuk, hogy a kérdést ezen rövid cikk keretében kimerítettük volna.

Csiky Lajos.

TANÜGY.

A debreczeni tanári kör ülése.

A debreczeni tanári kör, mely az országos középiskolai tanáregyesület kerületi köre gyanánt már a múlt évben megalakult és működött is, f. hó 19-én délután 5 órakor tartotta ez évi második ülését a főiskola kis tanácstermében. A gyűlésen a tagok közül mintegy 20-an jelentek meg s a két óra hosszánál tovább tartott tanácskozás alatt senki sem távozott el. Ezt a rendkívüli érdeklődést a tanácskozás nagyon fontos tárgyai magyarázzák meg.

A folyó ügyek elintézésén kívül ugyanis két nagy érdekű tárgya volt az ülésnek t. i. az ez évi munkaprogramm megállapítása s az országos közoktatási tanács reformálásának kérdése, mely, mint köztudomású, Wlassics miniszter kezdeményezésére éppen most van folyamatban.

A munkaprogramm megállapítására javaslatétel végett a kör megelőző üléséből bizottságot küldött ki; e bizottság előadván javaslatát, azt a gyűlés teljesen magáévá teszi.

A javaslat főbb vonásaiban a következő:

A kör gyűlései az eddigi szokástól eltérőleg ezentúl kétfélék lesznek: nyilvánosak és zártak.

A nyilvános ülések célja az lesz, hogy a társadalmat az iskolával szorosabb kapcsolatba hozzák. Ezeket természetesen csak oly tárgyú előadások lesznek, melyek a középiskolára tartoznak ugyan első sorban, de a közönséget is közelről érdeklik.

A zárt ülések helye a főiskola kis tanácsterme, a nyilvánosaké pedig a díszterem lesz, vagy ha ez szűknek bizonyulna, valamely más alkalmas helyiség. A gyűlések ideje, mint a múlt évben is lehetőleg minden hónap első szombatja lesz.

Megvitatás tárgyául egyelőre következő kérdések tűzhetnek ki: az országos közoktatási tanács reformja; a helyettes igazgatóság kérdése; német tanügyi viszonyok; a felsőbb leányiskolák tanterve és tanterv revíziója; a középiskolai tanárság részvétele a milleniumon: felsőbb kereskedelmi iskolák szervezete; a tankönyvek approbációjának kérdése. E kérdések kitűzése azonban nem zárja ki azt, hogy akár időközben felmerült akár a központi választmány által megvitatásra kitűzött kérdések ne kerüljenek tárgyalás alá.

A program első pontja már ezen a gyűlésen tárgyalás alá került. A közoktatási tanács reformálását célzó tervezetet Dr. Balassa József főreáliskolai tanár ismertette alapos, mindenre kiterjedő fejtegetéseiben. Összehasonlítja a régi tanácsot azzal, a melyet a miniszteri tervezet kontemplál. A régi tanácsnak két nagy baja volt: beleavatkozott az adminisztrációs kérdésekbe s monopolizálta a tankönyveket, ennél fogva

tekintélye nem volt sem felfelé, sem lefelé. Az új tanácsnak ezzel szemben egyedüli „feladata, hogy az ország közoktatásügyét tudományos és paedagogiai tekintetben figyelemmel kísérje és a vallás és közoktatásügyi miniszternek a közoktatásra vonatkozó kérdésekben véleményeket adjon.” A tanács mint ilyen közvetlenül a kultusz-miniszter fenhatósága alatt áll.

Tanácsot a miniszternek csak akkor ad, ha az tőle tanácsot kér, csak akkor dolgoz ki körébe vágó munkákat, ha a minisztertől megbízást kap rá. Mindazonáltal a szabályzat kezdeményező jogot biztosít a tanácsnak. Ha megfigyelései és tanulmányai alapján elvi intézkedések szükségét ismeri fel, a tanács indokolt felterjesztésben megbízást kér a szükséges javaslatok kidolgozására. A miniszteren áll azután a fölterjesztés indokait mérlegelni s magas állásáról egyebeket is tekintetbe véve, a megbízást megadni vagy megtagadni. A tervezet mindenekfelett biztosítani kívánja a tanács erkölcsi tekintélyét. Erre szolgálna először is az, hogy a tanács tagjait a miniszter ajánlatára a király nevezné ki közoktatási tanácsos címmel. Ugyancsak ide céloz az az intenczió is, hogy a tanács tagjai a közoktatás terén érdemeket szerzett legkitűnőbb férfiak lennének. Végül a tekintély emelésére szolgálna még az is, hogy a tanácsban helyet foglalnának a vidéki iskolák munkásai is, a mi eddig egyik főhiánya volt a tanácsnak.

A tagok száma összesen mintegy 65 lenne. A tanács működésénél a munkafelosztás elve az irányadó. Minthogy a teljes tanács, melynek elnöke maga a miniszter, alelnöke az államtitkár, minden felmerülő ügyben nem ülésezhet, lenne egy állandó bizottsága, melynek tagjai előadó tanácsos címet viselnének s mindig a fővárosban tartózkodnának, hogy a miniszter, ha szakvéleményre van szüksége, azt mindig gyorsan megkaphassa. A többi tagok a különböző tanügyi kérdések természete szerint szakbizottságokba lennének beosztva. A szakbizottságokban van a munkásság súlypontja. Minden fontosabb kérdést először szakemberek kis bizottsága tanulmányoz és dolgoz föl. Az egész tanács mindig szakbizottságokra van osztva és azokban dolgozik. A választmány előkészíti, vezeti és befejezi e munkásságot.

Az összes ülés (évenként egyszer, a szükséghez képest a miniszter belátása szerint többször is), mint a közoktatásügy belső kapcsolatának képviselője, tudomást vévén az egész tanács működéséről, egységesen áttekinti a közoktatásügy egész területét, eszméket pendít meg és a tanács munkásságának nagy irányelveit szabja meg.

Mind a teljes tanács, mind az állandó bizottság, mind a szakbizottságok munkásságában súly helyeztetik a személyes felelősség elvére. A szavazatokat nem számítják egyszerűen össze. Az egyéni meggyőződés nem vész el az összegezett számban. Minden véleményeltérés alkalmával minden véleményről feljegyeztetik, hogy kinek a véleménye. Az előadói munkálatok is névvel jelennek meg.

A közoktatási tanács most vázolt szervezetéből előadó örömmel azt látja, hogy céljának minden tekintetben megfelel, hogy az újabb alakjában nemcsak a miniszteriumnak lesz bölcs támogatója, hanem egyetemes közoktatásügyünknek is nagy hasznára válik, ha megvalósul. Különösen szerencsésnek tartja azt, hogy a tanácsnak tisztán tudományos, minden személyi érdektől távolosó tisztkatér van kijelölve. A szervezetet a maga részéről szívesen üdvözli.

A lelkes és alapos fejtegetés után az elnök, Dóczy Imre, kezdte meg a vitát. Kijelenti, hogy a Tanácsnak tisztán tudományos és paedagogiai kérdések tanulmányozására való utalása szerinte is egyedül helyes; de a fődologban a szervezettel s így előadóval is nem érthet egyet. Ő ugyanis végképen nem tudja helyeselni azt, hogy a tanács egy, a miniszterium feltétlen hatáskörében álló, attól minden tekintetben függő testület legyen. Véleménye szerint a tanács, ha csakugyan „országos” akar lenni, nem lehet a kultuszminisztérium egyszerű szakosztálya, melynek minden önállóság nélküli véleményezése a miniszter felfogásától és akarától van függővé téve. Az országos közoktatási tanácsnak, ha nagy feladatának meg akar felelni, mindenek előtt teljesen függetlennek kell lennie, tanügyi kérdések megvitatasánál a miniszter tetszésétől vagy nem-tetszésétől függetlenül kezdeményezési jogot gyakorolnia; mert nem lehet a tanácsnak az a szűkkörű célja, hogy tanácsot adjon a miniszternek, hanem inkább az, hogy közoktatásunk ügye a tanügyi kérdések tanulmányozásával szakszerűen foglalkozó férfiak alapos véleménye meghallgatásával s tekintetbe vételével folytonosan előre vitessék. Jelen szervezetben nem lát biztosítékot a tanács tekintélyének fentartására sem, mert működésében nem a független tudományos meggyőződés, hanem a miniszteri mindenhatóság az irányadó. Épen azért a szervezetet jonak nem tartja, annak megvalósításától a jelenlegi tanács bajainak gyökeres orvoslását nem várhatja.

Ilyen értelemben szólnak még a kérdéshez. Sinka Sándor, Harmath Gergely, Kardos Albert, Gulyás István.

Géresi Kálmán minden tekintetben az előadó véleményéhez csatlakozik s a szervezetet kifogástalanak tartja.

A gyűlés két óra után azzal oszlott fel, hogy a nagy fontosságú kérdést nem veszi le végkép a sorrendről s kívánatosnak tartja, hogy tanügyi lapokban mennél behatósabb vita tárgyává tétessék.

Gyűlés után a kör tagjai a Bika éttermében gyűltek össze vacsorára s a fehér asztalnál folytatták a tanügyi kérdések megbeszélését.

—s—n.

Gymnasiumi értesítő.

Ev. ref. tanintézeteink Értesítői közül, a melyek a milléniumi ünneplés alkalmára készültek, kiváló gondtal és buzgósággal állítottatott össze a szép multtal bíró s maig is életrevaló székely-udvarhelyi ev. ref. kollégium Értesítője is. A 338 lapra terjedő vaskos füzet első, nagyobb része (246 lapon) az intézet történetét tartalmazza 1670—1895-ig. A második részben a mult (1894/5.) iskolai évről való közlemények foglaltatnak. Különösen bőbeszű az első részben foglalt történeti anyag, a mely a maga teljességében élénk világot vet nemcsak azon intézetnek, hanem általában ref. tanügyünknek 17. 18. századi viszonyaira is. Nemesak a már meglévő történeti dolgozatok (Benkő József 1778. Szigethy Gy. Mihályé. Tud. Gyűjt. 1826. Kiss Ferenczé. 1773 s magae Gönczi Lajosé 1893.) használtattak fel, hanem más helyen közölt s eddig nem közölt levéltári adatok is.

Az intézet első alapítója Gróf Bethlen János történetirő (szül. 1613, megh. 1678.) a ki II. Rákóczy Györgynek kanczellárja, majd A.-Fehérmegye főispánja s Udvarhelynek főkapitánya volt. Zsófia nevű leánya emlékére, ki himnlőben halt el, tette 1668-ban ezer arany alapítványát az udvarhelyi iskola részére, a mely

mint trivialis iskola, még a megelőző században keletkezett. Gróf Bethlen Miklós, Erdély egyik legkiválóbb államférfia és tudós író, szintén részt vett atyjával, az előbb említett Jánossal az alapításban, a mi által az iskola magasabb fokú tanintézetté, gymnasiummá lett, a mit az 1671-ben Nagy-enyeden tartott zsinat jóváhagyott. A Bethlenek folyvást nagy szerepet játszottak az iskola történetében, neveikkel a főgondnokok sorában egészen a legújabb időkig folyvást találkozunk. Ez főgondnok nevét említi fel hivatali idejük megjelölésével az értesítő. Az iskola kurátorai után az intézetben működött rendes tanárok nevei s rövid életrajzai vannak közölve, a kiknek száma 1670-től kezdve mostanáig 42. Ezek között kiváló tudósok és írók neveit találjuk; némelyek pedig közülök az erdélyi püspöki székbe emeltettek (Borosnyai Lukács János 1749-ben, Zagoni Bodola Sámuel theol. tanár 1820—1833-ig, meghalt mint püspök 1866-ban.) Legnevezetesebb a kollégium történetében Kiss Gergely (1768—1787) tanári működése, a ki az udvarhelyi kollégium második megalapítójának méltán tekintetik. Ő nemcsak új rendet vitt be az oktatásba, hanem bámulatos kitartással és ügyességgel leküzdve a temérdek nehézséget, a kollégium számára a régi rozszant faház helyére nagyszabású épületet emeltetett. Az építési költségek előteremtésének története felettébb jellemző és tanulságos. Midőn ugyanis az erdélyi ref. főkontisztóriumtól Kiss Gergely tanár az épület tervének elfogadását s egyuttal a költségek fedezésében támogatást kért, nem lévén más alap, a főkonsistorok magukat rótták meg s gyűjtést indítottak. A következő évben pedig, a mikor a pénz ismét elfogyott, a főkonsistorium 700 m. frtnál többet nem adhatván, magát Kiss Gergelyt szólította fel, hogy induljon el kéregetni, a ki eleget is tett a felhívásnak s Udvarhelyszéken kívül, Háromszéket, Erdővidéket bejárta, s úgy lelkesítve és buzdítva, gyűjtötte össze a főurak, világi és egyházi férfiak adományaiból a szükséges összeget, melyhez hozzájárultak sokan olyanok is, a kik nem tartoztak hűfelekezetünkhöz, de a kik áldoztak szintén hazafiságból.

Érdekes Kiss Gergelynek a tanítás állapotáról mindjárt hivatalba lépése után a főkonsistoriumhozelterjesztett jelentése, mely szerint a togatus diákok száma akkor 60 volt; a subskriptusok, kik köztanításra járnak, de sem togát nem viselnek, sem a kollégiumtól kenyeret nem kaptak, 19-en voltak. A tanítás akadályairól szólva első nagy akadálnak mondja azt, hogy alig van az egész deákságnak annyi könyve, a mennyinek egynél kellene lennie. Soknak egész könyvtára egy nyomtatott könyvből vagy egy grammatikából áll. Ezen azonban nehéz segíteni, mert a diákok nagyon szegények. Második baj a magán szorgalom hiánya. A deákok még csufolják azt, a ki szobájában tanul valamit. Ez régi hiba. Ez ellenében jónak látná két vizsgálat behozatalát, január és július elején. Jó volna, ha ezen a gondnokok közül legalább egyik jelen lenne. A vizsgálatokat nem kellene nagyon szigoruan tartani, hogy a jógyekezetűek meg ne ijedjenek; de dícséretet is csak „fösvényként lehet mérni, mert a székely ifju legény hamar elhiszi magát.” Az isk. törvények módosítását sürgeti, nem helyeselvén, hogy mindenütt pénzbüntetés szerepel, mert „a nemes legények egy-két garassal semmit sem gondolnak, csak kedvöket tölthessék.” Az alsóbb osztályokról mondja hogy hét osztályban vannak körülbelöl 400-an. Ezek közül m. e. 250 magántanítót tart. Kevesen vannak szépen írók; a szépírás előmozdítására jónak látná szépírás-mintákat hozatni

Debreczenből. Nagy akadály a tanuláshoz az alsóbb osztályokban, hogy csak télen járnak iskolába stb. A ritka buzgóságú tanár emléket nem ok nélkül őrzi és tiszteli a kollégium mai napig. A ma már kétemeletessé lett kollégiumi épület udvarán lévő emlékoszlop is baczkamadarasi Kiss Gergely érdemeit hirdeti; a tanári kar és ifjuság pedig emlékünnepek rendezése által tartja ébren a nagy férfiú iránt az utódok hálás kegyeletét.

Jelentékeny részt foglalnak el a füzetben a kollégium régi, 1682-ből fenmaradt törvényei, latin és magyar szöveggel, továbbá a régi tantervek, óra- és vizsgálati rendek. A kollégiumban theologiai és jogi tanfolyam is volt: előbbi végleg 1852-ben, utóbbi pedig 1870-ben szűnt meg.

Részletesen ismertette van az intézet újabb fejlődése, a kormányhatalmakkal kötött szerződések, alapítványok stb. Az iskola vagyoneértéke 400,000 frtra van téve.

Gönczy Lajos, a kollégium derék igazgatója, valóban értékes adalékot szolgáltatott tanügyünk történetéhez, a miért úgy őt, mint munkatársát, Kovács Dániel tanárt s Lázár József széniorot méltó elismerés illeti meg.

Megemlítjük utólagosan még, hogy közölve van mindazok neve, a kik ott érettségi vizsgát tettek 1851—1895-ig; ezek között sokan vannak olyanok, a kik a közéletben vagy a tudományban országosan ismert egyének s az alma maternek dicsőségére szolgálnak.

A kollégium ma is méltó régi jó hírnevéhez s egyik legfontosabb képző-intézete a derék református székelységnek. A mult 1894/5. tanévben a gymnasiumban a tanító személyzet 15 tagból állott, a beiratkozott tanulók száma pedig a nyolcz osztályban 198 volt, kik közül ref. vallású 149, luth. 6, unit. 8, róm. kath. 6, g. kel. 1, izr. 5, magyar anyanyelvű 172 volt.

Az alig 5000 lakóval bíró városkában 3 teljes középiskola van (róm. kath. főgymn. és állami főreáliskola is); intézetünk tehát elég nagy versenynek van kitéve. Ohajtjuk, hogy helyét állja meg ezután is, mint eddig s virágozzék hitfelekezetünk s nemzetünk hasznára az idők végéig!

B. L.

IRODALOM.

Az unitárius történetírás legújabb remeke.

(Folyt. és vége.)

Weber Samu szepes-bélai ág. ev. lelkészről a „Prot. Egyh. és Isk. Lap” 1870. évfolyamának 39. számában (okt. 2.) jelent meg az a cikk, melyben egy „reform-egylet megalakítása van indítványozva. Négy hét múlva, a 43-ik számban Ferencz József üdvözölte az indítványt ily felirattal: „Ne ejtsük el a jó gondolatot.” Nyomban ez után jó Kovács Albertnek Ferencz Józsefhez intézett „Nyílt levele”, melyben kinyilvánítja, hogy „az egyházi reformegyletet megalakultnak tekinthetjük.” A következő (44.) számban pedig Ballagi Mór intéz nyílt levelet F. J., K. A. és W. S. barátaihoz, buzdítván őket a nagy és súlyos munkára, az egylet megalakítására.

Ettől kezdve a megalakulásig eltelt 11 hónap az egyletre vonatkozó különféle tervezetek és indítványozások s az ezek folytán kifejtett viták korszaka volt. A reform emberei annyira eltértek egymástól, hogy az alakuló gyűlésen *négyféle* alapszabály-javaslat terjesztett elő. Az előző viták folyamán éles szóváltás fejlődött ki, a többek közt Szász Domokos és Ferencz József

között. Előbbinek néhány sorát szükségesnek tartom ideiglatni:

„Nunc venimus — mondja Szász Domokos — nem ad *fortissimum*, hanem ad *levissimum* virum, s ez senki más, mint Ferencz József úr, a kinek a Keresztény Magvető legújabb füzetében igénytelen cikkünkre megjelent replikája, ha eddig kétkedtünk volna is, per evidentiam meggyőzött arról, hogy különböző felekezetek tagjaiból alakulandó egylet viszálykodásra, s a vallásos gyűlölség már-már hamvadó tüzének főlészítésére vezethet ugyan, de óhajtott sikerre, s békés egyetértés eszközésére távolról sem.”*

Mily kár, hogy e nyilatkozatról *oly sokan* elfeledkeztek a M. Prot. Irod. Társaság megalakulásáig lefolyt 16 év alatt!

Ha nem is a vallásos gyűlölség, de a viszálykodás csakugyan kitört a „Protestáns Egylet” 1871. okt. 3-án tartott alakuló közgyűlésén. Az egylet indítványozói „Egyházi Reformegylet”-et, Szász Gerő és Domokos „Protestáns Egylet”-et, Litkei Péter „Magyarhoni Testvérek Egylet”-t, a sárospatakiak „Vallástudományi Társulat”-ot javasoltak. Az indítványozók és Dobos János felszólalása után a gyűlés egy bizottságot küldött ki, hogy a négy indítványból próbáljon egy ötödiket készíteni.

A délutáni ülésen Szász Gerő terjesztte elő az új javaslatot, mely szinte „Protestáns Egylet”-et proponált. Mindjárt a címnél nagy vita fejlődött ki, melynek folyamán három unitárius szónok (Nagy Lajos, Ferencz József és Simén Domokos) nyilatkozott a „Protestáns Egylet” cím ellen, illetőleg a „Reform Egylet” cím mellett. Mindhármán olyan egyletet kontempláltak, melynek a haza *minden lakosa, felekezeti különbség nélkül tagja lehessen*, a mivel pedig — szerintök — ellentétben állana a „Protestáns Egylet” elnevezés. Máskülönbén úgy Ferencz József, mint Simén Domokos kijelentették, hogy *protestánsoknak tartják magokat* s tudommal e gyűlésen volt legegyszerűsítő szó a *három* protestáns felekezetről.

A többség azonban a „Protestáns Egylet” címet fogadta el, mire Ferencz József kijelenté, hogy ebben *elfordulást lát a zászlótól*: különben ő a reform-egylet közgyűlésére jelent meg s mint reform-egyleti tag megy haza.**

Bővebben indokolja és kifejti az unitáriusok álláspontját ugyancsak Ferencz József, a „Ker. Magve.” VI. évfolyamának 283—294. lapjain az *alakuló közgyűlésről* megjelent cikkében, melyből két pontot kell idéznünk.

„Az én felfogásom és a velem egyértelműek felfogása szerint a *Protestáns egylet* elnevezés az alapszabályok első §-kével, mely a megalakulás alapjául az evangéliumot teszi, ellentétben áll; mert az evangélium szerzője, Jézus, tudománya és erkölcsi vallása életközösségébe felvette a zsidót és görögöt, pogányt és scithait, szolgát és szabadost megkülönböztetés nélkül, — az egylet ellenben nevével kizárja, az izraelitát nem is említve, a róm. katolikusokat, a keleti szertartásukat, *sőt szoros értelemben véve a szót, az unitáriust is*; mert, például, az unitáriusoknak saját eredeti és hitelvöket pregnáns alakban kifejező nevük van, a mi a protestáns elnevezésnél évtizedekkel későbbi eredetű, s tény, hogy tekintélyes egyházi és politikai írók még

* Erd. Prot. Közöny, 1871. évf. 165. l.

** A Magyarországi Protestáns Egylet evkönyve. (Az 1871-iki pesti alakító közgyűlés naplója.) Szerk. Kovács Albert, Pest, 1871.

csak tegnap, sőt ma is megjelent irataikban a protestáns név alatt rendszeresen a helvét és ágostai két hitfelekezet tagjait, leggyakrabban pedig csak református atyánkfiait értik."* (291. lap.)

"Az unitáriust szintén nem nagyon vonzza e zászló; mert az ő hitelvei a közönségesen ismert protestantismus hitelveinél, szerinte legalább, tisztultabbak és észszerűbbek lévén, így a protestáns zászló őt nem előre készíteti a vallásos eszmék derült tájai felé, hanem inkább visszatéríti a mult századok homályos hitkörébe.** *Az unitárius egy megoszthatatlan istenségi nagy eszméjével a protestáns háromság tana kiegyezhetetlen.*" (292. l.)

Ime, 1871-ben Ferenc József egyenesen kimondja, hogy, szoros értelemben véve a szót, az unitáriusok nem számíthatók a protestánsok közé; erre nézve hivatkozik — a nélkül, hogy felpanaszolja eljárásukat — a tekintélyes egyházi és politikai írók szóhasználatára, mely szerint a protestáns név alatt csakis a helvét és ágostai hitvallásúak értendők; végre konstatálja, hogy egy *sarkdogmára nézve* az unitarizmus a protestantizmussal kiegyezhetetlen ellentétben áll. Ezen határozott kijelentésekkel szemben indokolatlan nagylelkűségnek látszik Szász Domokosnak azon nyilatkozata, melyet e tárgyban éppen Ferenc Józsefnek válaszolva tett: „Különben, ha ti e — nézetem szerint szép és dicső — (protestáns) nevet el akarjátok magatoktól okvetlen dobni, részemről semmi kifogásom: de meg vagyok győződve a felől, hogy az objektív történetírás, mely mellőzve az egyeseknek — nem fürkészem, minő indokból származó — személyes fölfogását, ez elnevezésnek a római és görög egyházakon kívül, valamennyi ker. felekezetekre kiterjedő mely értelme szerint ítélt: miként eddig, úgy ezután is protestánsoknak fog titeket tekinteni. Igazán nem értem, hogy ti ez ellen miért is „protestáltok?” (Erd. Prot. Közlöny. 1872. é. f. 227. l.)

Az unitáriusok ennek daczára, éppen az 1872. és 1873-ik évi „Keresztény Magvető”-ben *feltűnő módon* több ízben ellentétbe állítják az unitarizmust a protestantizmussal, illetőleg határozottan contradistingualják e két elnevezést és fogalmat. Imé a példák:

1. Jakab Elek azt mondja, hogy az előbbi széles fogalomkörű „Egyházi Reformegylet” helyett az erdélyi részekből felhatott indítvány folytán, az alakító közgyűlés többsége „a szűkebb, nem oly szabadelvű s bizonyos tekintetben felekezeti irányu Protestáns Egylet” alkotván meg: e változásnak két ellenkező irányú hatása lett: egyfelől alkalmul szolgált a róm. katolikusoknak és unitáriusoknak visszavonulására, másfelől a debreczeni

* Itt valami félreértésnek kell fentorogni, mert részemről olyan írókat nem ismerek, ki a protestáns elnevezést csupán és egyedül a reformátusok számára foglalta volna el.

** E virágos stíl közönséges irányra áttéve így hangzik: „a reformátusok változás nélkül átvették a római egyház tévtanait és azokat igazaknak nyilvánították a magok részére. E miatt több európai tudós elhatározta, hogy addig tisztítják a vallást, a míg az a józan okossággal és Jézus tudományával megegyezik.” Így tanulják az unitárius gyermekek Simén Domokos „Szent történetek” című könyvéből. (Második kiadás, 1871. 42. lap.) Számtalan helyen állítják az unitáriusok, hogy a reformátusok megállapodtak: a két felekezet stagnál, túlélté magát stb. De hát az unitáriusok nem állottak meg? Nem magok az unitáriusok ítélték és ítéltették el Dávid Ferenczet? Arra a folytonos haladásra jó lesz megjegyezni az unitáriusoknak azt a tagadhatatlan tény, hogy „az erdélyi szombatosság keletkezésékor nem volt egyeb. mint Dávid Ferencz tanainak az akkori viszonyoknál fogva könnyen megérthető tulhajtása vagy helyesebben: szigorú és következetes továbbvitela.” (Dr. Kohn Samuel: A szombatosság Budapest, 1889. 31. lap.)

Figyelmező szerkesztőjének támadó fellépésére.” (VII. k. 154. lap.)

Jakab Elek szerint tehát az unitáriusok visszavonultak a felekezeti irányu „Protestáns” Egylettől. Visszavonulásuk azonban nem sokáig tartott, csakhamar kibékültek a „felekezeti irányu” Protestáns Egylettel; hiszen már az 1872. évben Simén Domokos volt az egyik felolvasó.

2. Ugyancsak Jakab Elek, előbb említett czikke folyamán ezt írja: „Avagy az egyházi történelem maga nem örökös át- meg átalakulásban mutatja-e fel a protestáns és unitárius liturgiát a reformáció óta.” (VII. k. 164. l.)

3. Simén Domokos „Mi az unitarizmus: positivum-é vagy negativum?” című dolgozatában ezt írja: „Nem akarok én itt a protestáns elnevezés vitatásába bocsátkozni. Hanem annyi bizonyos, hogy a protestáns elnevezés sokkal jobban megilletne minket” — unitáriusokat. Különös figyelemre méltó a „megilletne” alak, melylyel nyíltan kifejezi Simén, hogy a protestáns elnevezés csak megilletné, de nem illeti meg az unitáriusokat, vagyis őket nem számítják a protestánsok közé. (VII. k. 320. l.)

4. Ugyanezen cikkben olvassuk: „Valóban furcsa és tanuságos mutatóványokat lehetne közölni a katolikusoknak a protestánsok ellen intézett támadásaiból s a protestánsoknak ezekre tett feleleteiből. Ezekből azt is ki lehetne mutatni, hogy a mely vádak a protestánsok az unitáriusok ellen felhoztak, éppen azokat hozták fel a katolikusok a protestánsok ellen, s ezek éppen azokkal a fegyverekkel védték álláspontjukat, a melyekkel az unitáriusok.” (VII. k. 329. l.)

5. Ugyancsak Simén Domokos írja: „az unitarizmusnak története a protestantizmussal csaknem egyidejűleg történt kifejlődése óta, egészen a jelenkorig, ellenei, a katholicismus és protestantismus elleni küzdelemben folyt le. Állása mindig védelmi volt s nem támadó. A támadó fel most a katholicismus, majd a protestantismus voltak, a melyek nem szerették, hogy oly felekezet létezzék, a mely a szabad vizsgátozás elvét valósitja és az emberi lélek örök szükségéit kielégíti.” (VIII. évf. 88. lap.)

Azt hiszem, ennyi adat teljesen elegendő annak bebizonyítására, hogy az unitáriusoknak éppen három legelőkelőbb írója, még a hetvenes évek folyamán is határozottan megkülönböztette az unitarizmust a protestantizmustól; vagy más szavakkal: nem kívánták és nem akarták az unitáriusokat a protestánsok közé számítani.*

Néha azonban, mint a Protestáns Egylet alakuló gyűlésén — protestánsoknak mondták magukat.

Ezt a nagyon is jellemző, de a mellett érthetetlen ingadozást, mely egyuttal a logika törvényeivel is hadilábon áll, legjobban szemlélteti velünk a Simén Domokos

* A református írók közül szándékosan csak az egy Szilágyi Ferenczet idéztem fentebb az unitáriusok protestáns voltának kérdésében. Felhozok még a sok közül egy r. katolikus és egy ágost. evang. írókat.

Ipolyi Arnold „Veresmarty Mihály megtérése történetéhez” (Budapest, 1875.) csatolt előszavában (VII. lap) így ír: „A régi r. kath. írók műveinek kiadása „kétségtelenül nemesak üdvös szép és dicsőséges, de oly hasznos, sőt korszerű vállalat is lehetne most, midőn már a protestánsok is Monumenta Protestantium Hungariae, és az unitáriusok régebb-vallási íróik munkái kiadásával e térerre léptek.”

Sztehlo Kornél „Unitárius egyházi törvény a házassági jogról” cz. művében (Budapest, 1889.) az unit. házassági törvényről ezt írja: „Az első rész . . . bennünket kevéssé érdekel és különben a protestánsok jogától keveset ter el.” (4. lap.)

által írott „Szent történetek“-nek az unitárius egyh. főtanács helybenhagyásával Kolozsvárrt, 1871-ben megjelent második javított kiadása.

A 42. lapon ezeket olvassuk:

„Mit tettek a reformátorok e parancs ellen?”

— A reformátorok ez ellen tiltakoztak. Innen a javított vallás követőit tiltakozóknak vagy protestánsoknak nevezik.

Kik voltak tulajdonképen azok, a kik e jogtalan parancs ellen tiltakoztak?

— Csak Luther és hívei. Ezért szoros értelemben csak a lutheránusokat lehet protestánsoknak nevezni.

Hát Kálvin követői nem protestánsok?

— Kálvin és követői nem vettek ugyan részt e tiltakozásban, azonban később ők is felvették a protestáns elnevezést.

Hány felekezetre oszlanak ma a protestánsok?

— *Két felekezetre*, u. m. helvéthitvallásuakra vagy ev. reformátusokra és ágostai hitvallásuakra vagy evangélikusokra.*

Az unitárius egyházi főtanács által helyben hagyott iskolai kézikönyv tehát egyesén kizárja az unitáriusokat a protestánsok közül.

Kizárja, de csak a 42. lapon; mert négygyel odább, a 46. lapon meg ezt olvassuk.

„Hány főbb felekezet van most a keresztény világban?”

— Két főbb felekezet, u. m. protestánsok és nem protestánsok. Nem protestánsok a római katolikusok, egyesült és nem-egyesült görögök. Protestánsok a lutheránusok, reformátusok és az unitáriusok.*

Ugyebár jellemző következetesség! A legérdekesebb jelenség pedig az, hogy midőn az unitáriusok, kátéiktól kezdve fel egészen a tudományos theol. értekezésekig, Hamletként azon töprengettek, vajjon protestánsok-e ők vagy pedig nem: Ballagi Mór jóindulata épen ez időben (1872) iktatja be őket a protestáns tisztii névtárba; négy évvel később (1876) pedig részeseivé lesznek a Baldácsi alapítványnak. Ez utóbbira vonatkozólag, minden félreértés vagy inkább félremagyarázat megelőzése végett kijelentem, hogy távol van tőlem még a gondolata is annak, hogy én ezt a részességet, osztályos atyafiaságot az unitáriusoktól sajnáljam; ellenkezőleg hiszem és vallom, hogy ők erre kulturális és nemzeti érdemeiknél fogva olyan jogot szereztek, melynél egyetlen más vallásfelekezetnek sem lehet nagyobb joga; en csak azt nem tartom elvileg és történelmileg igazolható eljárásnak, hogy ez alapítvány oklevele, kezelési szabályai és szervezete által a három felekezet, tehát az unitárius is, mintegy félhivatalosan, a protestáns név alatt egyesítettet.*

A Baldácsi-alapítvány létrejötte óta már egyáltalában nem tudok rá esetet, hogy az unitáriusok közül egyetlen hang is emelkedett volna protestáns voltuk ellen. „Jó minékünk itt lakni — mondák, — csináljunk három hajlékot.” Így állott aztán be a nagy fordulat, hogy ugyanazon unitáriusok, kik a hetvenes évek közepéig majdnem egyenesen tiltakoztak a protestáns elnevezés ellen: egy évtized mulva betöltötték panaszukkal az egész országot a miatt, hogy a hazai két protestáns egyház nagyobb része nem ösmerte el őket protestánsoknak. A „Protestáns Egyletről,” mert „bizonyos

* Ez eljárás ellen mindjárt kezdetben kifejezte aggályait az „Evangéliumi Prot. Lap.” 1876. évi. 45. szám 175. lap. „A nagy erkölcsi és elvi testületet, melynek az egyházak, egyedül pénzzel egyesíteni nem elég s nem biztos.”

tekintetben felekezeti irányu” azaz protestáns volt, 1871-ben, igaz, hogy nagyon rövid időre, visszavonultak; midőn pedig a „Protestáns Irodalmi Társaságban” való résztvevők ellen igen erős ellenzék támadt, mely végre is győzelmeskedett: valóságos elkeseredés fogta el őket, melynek következményei aztán — egyebeket nem említve — a Kanyaró-féle vakmerő irodalmi kihívások.

E kihívásokat tudomásul vesszük és érdemük szerint méltatjuk. Legfeljebb azt jegyezzük meg, hogy az ilyen támadások nagyon furesza nyilvánulásai a keresztyéni szeretetnek, türelemnek és testvériségnek. „Ily modor nem gyógyít, hanem mérgecsis az önmagát bálványozó iránt az ellenszenvet indokoltá teszi. Ha ez volt célja, eléri.”*

Mindenkinek tiszteljük és becsüljük hitét, őszinte meggyőződését mindaddig, míg a magunk hitét és meggyőződését tiszteletben tartja. Tiszteljük az unitáriusok, tiszteljük a velük rokonszenvező protestánsok meggyőződését is. De azt viszont megköveteljük, hogy ők is tiszteljék a mi meggyőződésünket, s ha mi azt tartjuk, hogy hitünk sarkalatos tételeire nézve oly nagy közbevetés vagy közűnk és az unitáriusok közt, hogy egy theologiai társulatban velük együttesen működni nemcsak latitudinárizmusra, de határozott elvtelenségre vezetne: ezért ne halmozzon el bennünket a másik fél a „keresztyéni szeretet, szabadelvűség és felvilágosodás” nevében mindenféle alaptalan, sértő vádakkal és címekkel.

Mi értjük azt, hogy az unitáriusok 1871-ben is szívesen belementek volna oly Reform Egyletbe, sőt egyenesen ilyet kívántak, — melyben felekezeti különbség nélkül mindenki, római és görög-katolikus, ó hitű, protestáns, unitárius és zsidó részt vehet; értjük azt is, hogy „szabadelvű” protestáns feleink miért rokonszenveznek olyannyira az unitárius atyafiakkal; de azt már nem értjük, hogy miért ne volna szabad nekünk, vallásos-egyházi és theologiai dolgokban a mi két testvérfelekezetünk körében megmaradnunk; nem értjük, miért kellene nekünk ilyen téren azokkal egyesülni, a kikkel mi egyesülni nem akarunk s elveink feladása nélkül nem is egyesülhetünk.

Unitárius atyánkfiai tehát hagyjanak békét nekünk, s mi sem fogjuk bántani őket; igen szépen megférünk mi ez áldott hazában egymás mellett; de azt ne kívánják, hogy csak ők üthessenek bennünket, mi pedig csak a hátunkat tartjuk.

Az unitárius atyafiakkal nagyban rokonszenvező és velők minden áron, minden téren egyesülni óhajtó protestáns hitfeleinktől pedig elvárjuk, hogy adják meg nekünk is, a mit magok részére megkövetelnek, t. i. ösmerjék el, hogy az övéktől eltérő álláspontunk elveken nyugvó szilárd meggyőződés eredménye, mely legalább is annyi jogosultsággal bír, mint az övék.

Révész Kálmán.

Tompa Mihály hátrahagyott papi dolgozatai.
Annak idején tudattuk olvasóinkkal azon örömhírt, hogy nemzetünk nagy dalnokának, prot. egyházunk kiváló szónokának, Tompa Mihálynak hátrahagyott papi dolgozatait kiadja *Ferenczi B.*, miskolci könyvkiadó, ki több egyházi mű kiadása által tette nevét jóhangzásúvá. A hátrahagyott dolgozatok sajtó alá rendezését főiskolánk egyik ifju tanára, *S. Szabó József* vállalta magára, s mint értesülünk immár be is végezte. A dolgozatok

* Balogh Ferencz: Kellő világítás, 24. lap.

összesen két kötetre terjednek, és Karácsonyra jelennek meg. Az elsőben lesz Tompának a beszédek kiadójához halálos küzködése között írt utasítása, továbbá a sajtó alá rendező előszava, s végül ünnepi (ujévi, húsvéti, pünkösti, karácsonyi, évi) beszédek; a másodikban alkalmiak (székfoglaló, kibucszó, tavaszi, vizsgai, aratási, ujkenyéri, vetési, őszi, újbori, esketési) és közönségesek. Ezek mellett S. Szabó József Tompa papi pályájáról és egyházi dolgozatairól ír egy tanulmány felét több egészen új vagy kevésbé ismert adat felhasználásával.

A tartalom is mutatja, hogy mily gazdag szellemi kincsésbánya tárul fel előttünk Tompa reliquiáiban. A sajtó alá rendező úgy nyilatkozott előttünk, hogy e prédikációk egyházi beszédiródmunknak kimagasló termékei, a mint Tompa kiadott egyházi- és halotti beszédeit is minden ahoz érő ember remekeknek ítéli és tartja. Pl. Szász Károly azt mondja az első füzet megjelenésekor: „gyönyör, melyet az átolvasás okozott, mind csak fenyoldalt láttam e könyvben“, majd: „beszédet erköcsi s életbölcselemi igazságokkal teljesse tudta tenni, de néhol meglepő fordulatokkal is, melyek a figyelmet folyvást lekötve tartják.“ Lévy József szerint: „erős, meggyőző okoskodás, szívhez szöllő benső ihlet, egyszerűség és világosság tündöklök azokban atmelegítve a költői lélek bűbájától, idomitva a mesteri kéz alkotó erejétől.“ Ballagi Mór így ír: „mesterkéletlen egyszerűség az, mely minden költői ihletség és vallásos melegség mellett is beszédeinek azt a megragadó, lelkeket megnyerő színezetet adta, mely Tompa prédikációját a magyar egyházszónoklati irodalom terén páratlanokká teszi.“

Regisztrálni akartuk egyszerűen ez elsőrendű tekintélyek nyilatkozatait Tompa papi dolgozatai felől, azért, hogy mit várhatunk a reliquiáktól. Mint értesültünk, mindeme kiváló tulajdonok megvannak azokban, sőt van egy előnyük a kiadott beszédek felett, az t. i. hogy elvont, életbölcselemi igazságokkal nincsenek szerfelett megterhelve; a memória által gyorsabban és maradandóbban befogadhatók; könnyebbek, a nélkül, hogy felszínen úszók lennének. Azon módon kerülnek sajtó alá, a hogy — a pillanatnyi ihlet hatása alatt — Tompa agyából a szívén át kifolytak, míg kiadott beszédeit lényegesen átdolgozta, még pedig — azok mondják, a kik prédikálni hallották — sokszor nem épen előnyükre. A hátrahagyott beszédekben kevesebb a reflexív, a speculativ, de temperamentumosabb, élénkebb az előadás, kitörőbb a lelkesedés s közvetlenebb a megindítás.

Ismételve melegen ajánljuk azokat olvasóink pártoló figyelmébe; ajánljuk egyháziaknak és világiaknak egyiránt, mert Tompa sokkal több és nagyobb, hogysem papi dolgozatainak olvasása is csak az egyháziak szűk körére terjedjen!

A Protestáns Irodalmi Társaság október 15-én Szász Károly elnöklete alatt, Beöthy Zsolt, Csiky Kálmán, Hegedüs Sándor, Kiss Áron, Petri Elek, Szabó Aladár vál. tagok, Bendel H. pénztárnok és Szóts Farkas titkár jelenlétében ülést tartott. A „Koszoru“ című népies kiadványok első üzletéről szóló bizományosi kimutatást tudomásul vette. Eladatott a „Koszoru“-ból mintegy 45 ezer példány, raktáron és bizományban van mintegy 70 ezer példány. A 115 ezer példányban nyomott I—X. füzetből a bizományosi százalék levonásával befolyt 1000 frt. a nyomdai költségekből fedezetlen 1127 frt, minek kifizetése a „Károli-alap“ tőkéjéből fog eszközöltetni. A „Koszoru“ tíz első

füzetének írói honoráriumát Hegedüs Sándor alelnök fedezte, 300 frtot meghaladó összegben. — Bejelentetett, hogy a „Koszoru“-ból a nyár folyamán tíz újabb (XI—XX.) füzet készült el, melynek írói tiszteletdíjait szintén Hegedüs Sándor fizette ki 296 frtban. — A „Koszoru“ terjesztése céljából a Társaságelnöksége körlevélben fogja megkeresni a püspöki és esperesi hivatal útján az összes lelkészeket és tanitokat, továbbá az egyházkerületi, egyházmegyei gondnokok és egyházközségi főgondnokokat, valamint a középiskolák igazgatóit és vallásnőreit, hogy a hozzájuk küldendő „Koszoru“ példányok ajánlásával, megtartásával vagy elárúsításával, eme hasznos vallásos iratok terjesztésében, mint a belmissziói tevékenység egyik ágában részt venni szíveskedjenek. Ezenkívül a „Koszoru“ füzetek tagilletmény fejében megküldetnek a társaság pártfogó és alapító tagjainak s ők is felkérhetnek e kiadványok terjesztésére. Az ijesztő mértékben fölszaporodott tagdíjhátralékok behajtása végett a fővárosban pénzszedő állítatik be, a vidéki hátralékosok pedig először a lapok útján nyilvánosan, azután püspökeik által hivatalosan fognak elvállalt kötelezettségek teljesítésére felszólíttatni. A „Koszoru“-ból jövő evre újabb füzetek fognak kiadatni és pedig lehetőleg czimkép és szövegképpel illusztrálva. A „Koszoru“-ba szánt vallásos elbeszélések, rajzok, történetek, élet- és korrajzok és másnemű építő iratok a tél folyamán Szóts Farkas titkárhoz Budapestre, vagy dr. Kecskeméthy István szerkesztőhöz Kolozsvárra küldendők. Legközelebbi könyvilletmény fejében a Társaság pártoló, alapító és rendes tagjai részére Luthárt lipesei tanárnak híres „Keresztény Morálja“ fog kiadatni, melynek fordításáva Csiky Lajos debreczeni theol. tanár bizatott meg. A „Herczegszöllősi kánonok“ szövegének lehetőleg betűmásos, de mindenestre korhű kiadását a Társaság millenáris kiadványaként, a választmány elrendelte; a szöveghez a szükséges kritikai és történeti jegyzetekel Mocos Gyula tanár elkészítette. Végül a titkár bejelentette, hogy a nyár folyamán Losonczon elhunyt losonczai Szigyártó Sámuel kir. tanácsos a Társaság részére végrendeletileg 400 frtos alapítványt hagyományozott.

Megjelent a „Protestáns Szemle“ legújabb nyolczadik füzet, mely Szóts Farkas szerkesztésében a következő czikkeket tartalmazza. I. Értekezések és Tanulmányok: 1. Telekesi Török István. Payr Sándor. 2. A landani rongyos iskolás egyesülete. Csiky Lajos. 3. A halhatatlansági eszme története. Paulik János. 4. Adalékok Pathai P. Sámuel püspök életéhez. Földváry László. III. Irodalmi Szemle. a) Hazai irodalom. b) Külföldi irodalom. Szolgáljon figyelmeztetésül e nemes czélnak szolgáló társaságunk tagjaihoz Bendl Henrik pénztárnoknak következő felhívása: Társaságunknak a folyó évben még nagyon sok a fizetnivalója. A tagoknak fele része pedig még semmit sem fizetett. Tisztelettel kérjük a Társaság tagjait, hogy tagsági díjokat, a hátralékosokat, hogy hátralékukat minél előbb beküldeni szíveskedjenek. Ajánljuk e „Szemlét“ s vele együtt a Protestáns Irodalmi társaságot egyházunk összes tagjainak pártoló figyelmébe.

Külföldi hírek.

A protestáns lelkéssképsés kérdése nálunk is kezdű foglalkoztatni az érdeklődő köröket. Ne gondoljuk azonban, hogy azok az égő sebek, melyeket mi a nagy közönség előtt és ellenségeink kárörömére mutogatunk, csakis nálunk léteznek. Vannak hasonló bajok más

országokban is. A javítási kísérletek természetesen mind hiábavalók, ha csupán a hírlapokban vitatkozunk, gyanúsítunk, szemrehányásokat egymásra halmozunk, de a mellett a valódi tevékenység terére nem lépünk. E térére pedig nem léphetünk anyagi eszközök nélkül. A ki azt gondolja, hogy pusztá feliratokkal, tervezetekkel, javaslatokkal célhoz jutunk, vagy legalább is a célt megközelítjük, az nem ismeri a mi viszonyainkat. Aztán azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy minden kornak és nemzedéknek megvan a maga eszménye, megvan a saját szellemi és törekvési irányzata. És ha ezt számításba vesszük, azt látjuk, hogy manapság nem az eszménység céljait szolgálja, hanem a gyakorlati lét küzdelme foglalkoztatja az elméket fent is, alant is. Én legalább egyáltalában nem látom be, mit akarnak azok, a kik a korszellem által szült hibákért az egyházat, a vallást, a theológiát, vagy a paedagogiát teszik felelőssé. Kicsoda mondhatja azt, hogy ezek a tényezők okai példának okáért annak, hogy Hollandiában, a hol ez év elején, a református államegyház 1600 lelkészi állomásából 343 volt üresedésben, csupán csak 6, mondhat lelkészjelölt állott rendelkezésre. Pedig ott a ref. lelkészeket valamivel jobban javadalmazzák, mint nálunk, azt hiszem. Az egyházi főhatóság e lelkészhiány elhárítása céljából felszólította már többször a külföldi lelkészjelölteket is a belépésre, de minden eredmény nélkül.

Idézek hamarjában még egy másik példát is. Ott van Dánia, a hol a protestánsizmus gyarapodása igen örvendetes. Itt tíz évvel ezelőtt oly nagy lelkészhiány volt, hogy a theologusok, a tanpálya bevégezése után nyomban lelkészi állomást nyertek. E körülmény következtében egyszerre csak felszökkent a hittanhallgatók létszáma. Akkor még méltóságán aluli foglalkozásnak tekintette volna akármelyik pályavégzett theologus, hogy káplánnak vagy úri nevelőnek menjen, mikor egyenesen pappá lehetett. Akkor még úgy állott a dolog, hogy husz egyház is versenyzett egy papért, csak hogy kaphasson. És ma?! Ma épen ellenkezőleg áll a dolog. A dán theologusok nagy létszáma folytán túltermelés jött létre. A theologiai pályát e tíz év alatt annyira ellepték, hogy ma már szerencsésnek tartja a végzett theologus, ha urasági nevelőnek vagy káplánnak mehet s ha egy öreg pap, a minden halandók útján átmevő amaz örökkévaló jobb hazába: itt husz ifjú vállalkozó, lelkészatyafinak való pályázó is versenyez, hogy örökébe juthasson.

En ebből azt látom, hogy minálunk mind a két említett országbeli dolgok másait feltaláljuk. A hollandusoknál nincs elég pap, a dánusoknál meg még több is van, mint a mennyi kell. A mi embereink némelyikének szintén az a fájdalma, hogy miért nincs több theologus? a káplánok meg a miatt panaszkodnak, hogy sok az eszkimó, a főka meg kevés. Am ha a lelkészi javadalmak olyan megélhetést biztosítanak a társadalomban, mint a minőt a többi értelmiségi szakpályák tényleg nyújtani képesek: akkor nálunk is megszorodnak a theologusok. A mily indokolt és nagy szükség van azonban a lelkészi fizetések korszerű emelésére és törvényes biztosítására: ép oly kevésbé van szükség, legalább ez idő szerint, a hittanhallgatók létszámának túlságos szaporítására. Káplánszükség létezik, de lelkészhiány nálunk még nincs. Vannak jelesül képzett, érett, tapasztalt, gyakorlott segédlelkészeink, a kik hat, hét, nyolcz év óta káplánkodnak, minden biztosabb kilátások nélkül. Némelyikök külföldi akadémiákon is tanult. Míg ezek tisztességesen elhelyezve nincsenek, addig az ifjabb nemzedék nem nagyon lelkésül nyomaikba lépni. Első teendő tehát a lelkészi

állomások általános érvényű anyagi biztosítása. Második teendő lenne a káplánságok okos és helyes szervezetének megállapítása. Harmadik teendő volna a lelkész-képzés tanulmányi rendszerének mélyreható revisiója. Negyedik teendő volna, a hittanhallgató ifjuság díjmentes pályavégzethetésének elősegítése. Ötödik teendő volna a középiskolai vallás-oktatásnak és tanítási rendszernek olyan módon való összhangba hozatala és érvényesítése, hogy a középiskolai érettség után többen vágyakozzanak a lelkészi pályára. Hatodik és nem tudom még hányadik teendő is volna ám igen nagy számmal. Csak hogy mindezt nem elég előirányzatilag, elvileg, elméletileg apróra kidolgozni, bizottságok által és útján felterjeszteni, ott megint helyeslő tudomásul vétetni s ezzel re infecta mindent elintéztnek tekinteni. Ehhez eszközök, alapok, tőkék kellenek. Míg pediglen ezek meglennének, addig csak zengő ércz és pengő czimbalom minden vitaközös, minden előmunkálat.

De hát csak folytatom tovább a theologusok dolgát. Azt olvasom a német ujságokból, hogy Németországban is apadófélen van a theologus ifjak száma. Mi megijedünk, hogy mi lesz belőlünk, ha már Debreczenben csak 34 rendes theologus, 5 esküdtfelügyelő, 2 pályavégzett bejegyzett hallgató s a szenior alkotják az összes theologusi létszámot. Pedig ez — noha baj és orvoslást kíván, de hát mégsem olyan rettenetes baj, a milyenek látszik. Hát akkor mit csinálnánk, ha p. o. az idén végezne vagy 40—50 ifju? Hol és minő módon helyeznők el őket?

A rostocki német egyetem 413 haligatója közül a mult nyári félévben csak 37 volt theologus; Giessenben 568 egyetemi hallgató közül csupán 64; Jénában 730 közül 68; Kielben 749 közül 71 volt theologus. Göttingában 879 egyetemi ifju közül 155, Marburgban 952-ből 124, Strassburgban 986-ból 93, Heidelbergben 1252 közül csak 73, Boroszlóban 1407-ből 101, Bonnban 1760-ből 82 volt hittanhallgató. Csak a kiváló berlini, lipcsei és halle-wittenbergi egyetemek képeznek kivételt, a hol 403, 364 és 499 theologiai hallgató volt, csak hogy 4265, 2798 és 1465 beiratkozott rendes tanuló közül. A százalékokból mindenki levonhatja a következtetéseket és tanulságokat.

Hanem hát nézzük meg csak, mi történik a szomszédban? Ó Felsőge az osztrák evangélikus egyházak és iskolák államsegélyét 105 ezer forintra kegyeskedett felemelni. Az ő kegyelmes intézkedése folytán, ez évi július hónaptól kezdve azok a superintendensek, a kiknek hatásköre nem terjed ki egyházmegyékre is, a mennyiben kerületek csak néhány egyházból áll, évenként 1800 frtot, a kik pedig olyan kerületek élén állanak, a melyek kiterjedésöknél fogva egyházmegyékre is felvannak osztva, azok évenként 2400 frtot, a nagyobb kiterjedésű kerületek superintendensei végre 3000 frtot kapnak — mondom évenként — szolgálati illetmény címén. Az esperesek ugyanilyen kulcs szerint 400—500—600 frtot húznak pótlék gyanánt. E mellett a rendes fizetésök.

Én most ezek után többet ezúttal nem írok. A szomszédban minden halad; nálunk minden marad. A mi püspökeink és espereseink tíz annyit futnak, izzadnak, fáradnak, mint osztrák kollegáik; mi mindnyájan, mi a magyar protestáns egyház egyeteme és részei — kik vagyunk mi e hazában?! Nekünk a saját magunkból, a saját magunk számára nincs-e jogunk követelni és adni? Ám ti lássátok.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Főt. Kiss Áron** püspök ur október 30-án utazik el Nagyváradra, hogy az egyházkerületi egyházi értekezletnek október 31-én tartandó közgyűlésen jelen lehessen. Ugyanezen gyűlésre városunkból el fog utazni *Simonffy Imre* kir. tanácsos polgármester, a ki az értekezletnek alelnöke, s ezen kívül valószínűleg *Némethy Lajos* és *Kiss Albert* lelkészek is. — Az értekezletről püspök ur nov. 1-én a hozzácsatlakozó *Tóth Sámuel* theolog. tanár, konventi jegyzővel, *Kiss Albert* konventi póttaggal s a kolozsvári ev. ref. theologia fakultásnak ugyanekkor tartandó megnyitási ünnepélyére a debreczeni főiskola képviselőjével megbízott *dr. Erdős József* theolog. dékánnal s *dr. Oreg János* bölcsészettanárral együtt — Kolozsvárra utazik, a hol, az ev. ref. egyetemes konvent fogja rendes évi közgyűlését tartani.

— **Szarvas Gábornak**, a kiváló tudósak és halhatatlan érdemű magyar nyelv-művelőnek a napokban történt elhalálása úgy a tudományos, mint tanügyi körökben mindenfelé fájdalmas érzéseket ébresztett. Mi sem állhatunk meg részvétlenül egy oly férfi sirja felett, a ki életének egész munkaidejét s legjobb erőt ritka buzgalommal és sikerrel szentelte nemcsak a tanügynek, hanem nemzeti nyelvünk kiművelésének, egész kulturánk és államiságunk legfőbb feltételének. Legyen áldott emlékezete egy leendő nagy erős és művelt magyar nemzet kegyelete által!

— **A debreczeni egyetemre** újabb a gyomai ref. egyház küldött be a püspöki hivatalhoz 100 frt adományt, mint az általa megajánlott összegnek f. évre eső részletét. Ugyancsak az egyetemre a pápai ref. egyházmegye 32 frtot küldött. Városunkban *Simonffy* polgármester gyűjtő ivén *Özv. Szabó Sándorné* szül. *Pfanschmied Teréz* urnő pedig egy ezer koronás alapítványnyal járult a nagy cél megvalósításához. A kegyes adományozókat méltó elismerés illeti meg.

— **Az egyházkerületi egyházi értekezlet** egyik feladata leendő feledhetetlen emlékű elnökének, néhai *Kováts Ferencz* kir. tanácsosnak utódját az elnöki széken — megválasztani. Hir szerint egyik buzgó s az értekezlet iránt már első közgyűlése alkalmával is kiváló érdeklődést tanúsított főúr van az elnöki székre kiszemelve. Ugyancsak e gyűlésen töltik be az egyik világi jegyzői helyet is, a mely *dr. Bacsoni Lajos* debreczeni jogak. tanár lemondása folytán üresedett meg.

— **Új főrendek a prot. egyházból.** *Zelenka Pál* tiszakerületi ág. ev. püspök hivataláról való lemondása folytán főrendiházi tagságát elvesztette egyelőre, bár újból megválasztott püspöknek. Így döntött e kérdésben a főrendiház igazoló bizottsága. Főrendiházi taggá *Sárkány Sámuel* báránykerületi püspök lett. Ez precedensül fog szolgálni jövőben hasonló eseteknél. Az ág.

ev. egyház részéről más k új főrendiházi tag *Laszkáry Gyula* dunáninneri kerületi felügyelő, a ki az elhunyt *Szentiványi Márton* utódja.

— **Tankönyvbírálat.** A vallás és közoktatásügyi minisztériumban október 22-én kiváló szakférfiak gyűlések össze értekezletre *Wlassics* miniszter meghívása folytán s az ő elnöke alatt, hogy véleményt mondjanak arra nézve: fentartassék-e az iskolakönyvek bírálatára, vagy helyette a szabadverseny lépjen életbe? Ha pedig a bírálat megmarad, ki teljesítse azt? *Bóthy Zoltán* a középiskolára nézve a tankönyvbírálatot nemcsak politikai, hanem erkölcsi, pedagógiai és didaktikai szempontból is fentartandónak véli. A miniszternek legyen joga mindezen szempontokból az alkalmatlan tankönyveket eltüntetni. A bírálatra testület nem alkalmas. Minden az egyéni felelősségen és nyilvánosságon fordul meg. A bírálók névsora állítassék össze a minisztériumnál, s a bírálatok közöltessenek a tanügyi folyóiratokban. *Heinrich Gusztáv* s általában a többi értekezlet tagok is a bírálat fentartása mellett nyilatkoztak, egyedül *Alexander Bernát* lépett sikra a szabad verseny mellett, de az átmenetet ő is szükségesnek tartja. A módzatokra nézve voltak eltérések. Így *Pauer Imre* a bírálatot akkor kívánja foganatosítani, ha azt valamelyik intézet kéri. Minden intézet maga terjeszsen fel véleményt a miniszterhez, hogy mely könyveket akarja használni s a miniszter azt bizalmasa által megbíráltatván, engedélyezze a könyvet azon iskola számára, de az általános engedélyezés mellőztessék. *Bokor József* a bírálatot azért tartja szükségesnek, mert a tankönyvnek a tantervvel egyeznie kell. Ez az egyetlen objektív alap, a mivel számolni szükséges. A kollégialis bírálatot nem tartja oly rosznak. Hivatkozik a sárospataki irodalmi körre, mely több jó könyvet produkált ily rendszer mellett, olyanokat, melyeket az orsz. közoktatási tanács is jóknak talált. Ajánlja a szabad egyesületek bírálatát, pl. a középisk. tanterv-egyesületét, a tanítók országos bizottságát. Ha pedig ez el nem fogadható, *Pauer* javaslatát látja megfelelőbbnek. A miniszter egy küldöttséget bízott meg, hogy a hallottakat javaslat alakjába foglalja, mely javaslatot még egyszer megbeszélés végett az értekezlet elébe fogja terjeszteni.

— **A nagyszalontai ev. ref. egyházmegye** 1895. augusztus 29-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, kiadta *Balogh Ambrus* e. m. főjegyző, a napokban küldetett meg lapunk szerkesztőségének. A gyűlés lefolyásáról annak idejében részletes tudósítást közöltünk, a mi főleglegessé teszi, hogy a jegyzőkönyv tartalmával tüzetesebben foglalkozunk. Mint különös fontosságú ügyet, emeljük ki ez alkalommal azt, hogy az e. m. közgyűlés a Nagy-Váradon létesítendő ev. ref. leánynevelőintézet s internátus építési költségeit s tervezetét megállapította. Alapul szolgált e tekintetben egy korábban megbízott küldöttség jelentése. Az egyházmegye a vasgerendázatu mennyezet alkalmazását pártolta, a mely esetben az építkezési összes költség 28,111 frt 64 kr. lenne. A tervezet és költségvetés az egyházkerületi közgyűléshez terjesztetett fel azon kérelemmel, hogy a kerület, a tűzkármentesítési pénztárból kilátásba helyeztett 10,000 frtot folyóvá tenni kegyeskedjék. E kérelmet a kerület, a mint tudjuk, teljesítette, a 10,000 frtot 1896. január 1-től a jelzett pénztárból folyóvá tette, s ez által lehetővé vált az, hogy a felekezeti érdekeink szolgálatára kiválólag hivatott s jobbaink által régóta nagy buzgósággal tervezett nagyváradai prot. leánynevelő intézet mielőbb megkezdhesse áldásos mű-

ködését. Elismerés illeti azokat, a kik a létesítés munkájában buzgólkodtak, de különösen az egyházkerületet, a mely számos közvetlen egyházi szükséglet daczára is, ily nagy áldozatot hozott a prot. nőnevelés érdekében.

— **Gyakorlati kérdés lelkészválasztási ügyben.**

Kérdést intéztek hozzánk egy érdekes ügyben, hogy megtudják arról való véleményünket. A hely és a személyek nem tartoznak a dologra; mi egészen tárgyilagosan jelezzük a kérdést, s adjuk arra vonatkozó nézetünket. Egy gyülekezet haldokló lelkésze azon öhajátását fejezi ki, hogy őt N. N. segédlelkész, családjok rokona temesse, s halála után a gyászoló család csakugyan őt hívja meg halotti egyházi beszéd tartására. Kérdés, hogy alkalmazható-e ezen így szolgált segédlelkészre egyházi törvénykönyvünk 209. §-a, mely így szól: „A pályázónak a választó egyházban megjelenése, vagy valamely közeli egyházban, hol a választók meghallgathatják, — szolgálati helyen kívül — szónoklat tartása, a választásból kizárását vonja maga után.“ Határozott meggyőződésünk szerint az a segédlelkész, ki a haldoklónak és a gyászoló családnak határozott kívánságára ment az illető gyülekezet körébe temetni, főként ha semmi egyebet ott nem tett, mint hogy lelkészi funkcióját elvégezte, a választásból semmiképen nem zárható ki. Hiszen a lelkészt temető egyház még nem választó egyház, s a fungáló lelkész vagy segédlelkész még nem tekinthető pályázónak akkor, mikor a választást illetőleg még egyáltalában semmi lépés nem tétethetett. És ezt azon körülmény sem alterálhatja, hogy az illető segédlelkész rokona volt az elhunyt lelkésznek. Ha ezen incidensből kifolyólag kimondanák, hogy a temető lelkész kirekesztetik azon helyen a pályázatból, megtörténhetnék, hogy egy előkelőbb egyházközség lelkészének temetésére nem vállalkoznák egyetlen hivott ember sem. Ez a mi véleményünk ebben a kérdésben.

— **A kir. tanfelügyelőkhöz legközelebbi rendeletet** bocsátott ki Wlassics közokt. miniszter, a melyben őket a tankötelezettség szigorú ellenőrzésére s a jó tanítás biztosítására utasítja. Kiemeli a miniszter, hogy a magyar nyelv tanításáról szóló 1879. XVIII. tcz. ma sincs teljesen végrehajtva, mert az 1893/4. tanévben a 7200 nem magyar tannyelvű népiskola közül 2199-ben a magyar nyelv siker nélkül, vagy épen nem tanított. A tanfelügyelőknél nemcsak hivatalos, hanem hazafias kötelességük, hogy e türelmen állapoton segítsenek. Utasítja továbbá a miniszter a tanfelügyelőket annak megfigyelésére, hogy az iskolafentartók kiegészítették-e a tanítók fizetését a 300 frt törvényes minimumra. Végül a kisdudóvársról szóló törvény végrehajtására s arra hívja felel a miniszter a tanfelügyelőket, hogy a kerületükbe eső iskolákat évenként legalább egyszer látogassák meg.

— **A recepczióról szóló törvény,** a mely az izraelita vallást törvényesen bevett vallásnak nyilvánítja, f. évi november 2-án fog életbe lépni. E törvény az 1868 : LIII. tcz. 18. 19. 20. 21. és 23. §-ainak rendelkezését az izraelita vallásukra is kiterjeszti. Ennélfogva az, a mi a lelenczek vallására, a vallásfelekezetek ünnepeinek megtartására, a vasárnapi munka mellőzésére, bizonyos meghatározott egyházközséghez való tartozás kötelezettségére s a hadseregnél s más állami intézeteknél a vallásos oktatásra s lelkészi szolgálatra és végül a község vagy város által egyházi vagy iskolai célokra a felekezeteknek nyújtott segélyben való aránylagos részletetésre vonatkozik, az idézett törvényszakaszokban, az izraelitákkal szemben is alkalmazandó lesz.

— **A polgári házasságkötések** javában folynak már s a mint látszik, alig fordul elő eset arra, hogy a házasulandó felek az egyházi áldást, illetőleg a lelkészi közreműködést igénybe ne vennék. Hozzászokunk tehát még a legszokatlanabb esetekhez is, a milyenektől egyelőre borsószik minden jó orthodox s konzervatív hajlamu magyar ember háta. Mikor azonban az eset megtörtént, a nélkül, hogy a világ sarkaiból kifordult volna, megnyugszunk, lassankint beátván azt, hogy mégsem olyan veszedelmes dolog az a becsületes liberális, a milyennek az ultramontanok festeni szokták. Azért csak még sincs vége a keresztyén Magyarországnak, ha talán a Regnum Marianum alapjait kiszedegetjük is, a melyeket ellenségeink csuszattak be a magyar állam épülete alá, hogy annak fenséges összhangját megzavarják. Legközelebb már az is megtörtént, hogy polgármester eskette össze e házasuló lelkészt (Szatmáron Hérmán polgármester Gulya György kölcsei ref. lelkészt Losonczy Emilia kisasszonnyal), s bizonyára Isten áldó kegyelmét nem fogja e miatt megtagadni hűséges szolgájának boldog frigyétől. Tehát ehez is hozzászokunk, csak éberek és buzgók legyünk egyébként egyházi és felekezeti érdekeink szolgálatában.

— **A vallás szabad gyakorlásáról** szóló törvényjavaslat, annyi izgató huzalkodás után, végre-valahára az országgyűlés főrendiháza által is elfogadtatott. Az okt. 21-en tartott ülésen történt a végső és döntő ütközet, a mikor a klerikális párt 7 szavazattal kisebbségben maradt. Ez alkalommal tehát a felekezetnélküliség kérdése is eldőlt. E szerint a bevett vagy törvényesen elismert felekezetekre nézve a belépés és kilépés szabadda van téve az 1868 : LIII. t.-cz. 1—5. és 7. §-ainak alkalmazása mellett, azzal a módosítással, hogy a 4. és 5. §-okban említett, a be-illetőleg kilépési nyilatkozatról kiállított bizonyítványokat az illetékes elsőfoku közigazgatási hatóságnál kell felmutatni, a mely arról az egyház illetékes lelkészeit vagy előjáróságát értesíti. A kik kilépnek valamely egyházból, a nélkül, hogy másba belépnienek, az elhagyott egyház iránt fizetési kötelezettségben maradnak öt éven át. De nagyobb járulékkal nem terhelhetők, mint a mennyit a kilépés évében tartoztak fizetni. — Elfogadták a képviselőház által beígátott új szakaszt is, a mi a recepczióról szóló törvényvel áll kapcsolatban, mely szerint az 1868. LIII. t.-cz. 1—8. §-aiban foglalt rendelkezések (az áttérésre vonatkozók) hatálya minden bevett vallásfelekezetekre kiterjesztetik, tehát a zsidóra is.

— **Az országos tanári nyugdíjintézetbe,** a mint a Sárospataki Lapokból olvassuk, a miskolczi ev. ref. főgymnasium tanárai már felvétettek, a miről a püspöki hivatal a miniszter által értesített. Ez értesítés szerint a rimaszombati és sárospataki tanárok felvétele is megtörtént. — Csodálatos, hogy a tiszántúli egyházkerület számos intézetei közül még egyikre nézve sem érkezett a helybeli püspöki hivatalhoz semmiféle értesítés, holott az okmányok idejében felküldettek, s egy ily nagy intézetre nézve követett eljárás, minő a debreczeni főiskola 3 szakával, másokra nézve is már megelőzőleg megnyugtató lehetne.

— **Felhívás.** Hogy az új törvények által megváltoztatott egyházi viszonyok hiveinknek nagyobb gondozását követelik s azokban az egyházhoz való erő-ebb ragaszkodásnak felébresztését teszik szükségessé, ez annyira tisztán áll minden gondolkodni szerető református ember előtt, hogy azt bizonyítgatni felesleges volna. E feladat teljesítésének elodázhatatlanságát érzik azok, kik a lelkészi munkamezőnek kiszélesítését sürgetik. Ez

indított minket is arra, hogy felhasználásulva egy barátságos összejövetelt, eszméket cseréljünk jövőendő eljárásunkról s az u. n. cura pastorális-nak ezutáni gyakorlására némely megállapodásokra jutottunk. E megállapodások a következők: 1. Megpróbáljuk kezünkbe venni az ismétlődő iskolások vallásoktatását s a mindennapi iskolák miként vezetésére is kiváló gondot fordítunk. 2. A téli időszakban életbe léptetjük a vallásos összejöveteleket, melyeken a vallásos érzés felébresztése s ébrentartása, az egyházhoz való ragaszkodás erősítése, felolvasások előadások s a vallásos iratok (Kis Tükör, Koszoru, Téli Ujság) megismertetése s terjesztése képezendik munkálódásunk tárgyát. 3. Ezen összejöveteleket éneklés-, imával kezdjük s végezzük. 4. Oda működünk hogy a gyülekezeti ifjúságból énekkar alakuljon, mely magvát képezné az alakítandó ifjúsági egyesületnek. 5. Működésünk eredményéről számot adandó, a tél elmúltával összejövünk s a további teendőket megbeszéljük. 6. A mi ilyennemű munkáságunkhoz való csatlakozásra a czéltől hívjuk fel lelkésztársainkat és egyházunk jövőendője iránt érdeklődőket, hogy az isten országát így is erősítve, oda hathasunk hogy hűveink vallásos élete minden megtámadás ellen nemcsak védve, de megerősítve is legyen. Az itt elősorolt eszmékhez való csatlakozást kérjük az esperesi hivatalnál bejelenteni Kelt 1895. szeptember hó. Bocsor Lajos, Kálmán Gyula, Gözon Gyula, Somogyi Kálmán, Lampert Gyula, Nagy Benő, Turi Károly.

— **Segédlelkész** kerestetik ideiglenes kisegítőnek 1896. ápr. 24-ig H. M. Vásárhelyre. Fizetés: teljes el látáson kívül havi 15 frt. Jelentkezni lehet Szeremlei Sámuel lelkésznél.

— **Tanári beiktatás.** A debreczeni ev. ref. főiskolához megválasztott új tanárok, t. i. dr. Bartha Béla és dr. Kérészy Zoltán jogtanárok és Nagy József tanítóképzési tanár ma, október 26-ikán délelőtt tartották meg székfoglaló értekezéseiket a főiskolai imateremben. Ez alkalomra a főiskolai tanárokon s ifjúságon kívül megjelentek: főt. Kiss Áron püspök ur vezetése alatt az egyszékterület és a debreczeni egyház képviselőiben Tóth Sámuel tanár, egyházkerül. főjegyző, Némethy Lajos, Kiss Albert, Dicsőfi József lelkészek, dr. Medve Kálmán, Márk Endre ügyvédek és Sz. Szabó László; Debreczen város részéről Vértessy István főjegyző, s Hajdu Gyula tanácsnok. — Az ünnepély fényét emelték megjelenésük által főiskolánk lelkes barátai, felekezetiünk buzgó hűvei: Puky Gyula kir. táblai elnök, Szell Farkas kir. táblai tanácselnök és Cserna Vince kir. főügyész. A kir. gazdasági tanintézet részéről Szücs Mihály igazgató és Sporzon tanár jelentek meg. Ezenkívül a közönség körében láttuk Bartha Mór lelkészt, az egyik székfoglaló, dr. Bartha Béla édes atyját, Kun Béla sárospataki jogtanárt, Tóth Lajost és Káposztási tanítókat, stb. A szép ünnepély lefolyásáról jövő számunkban részletesen meg fogunk emlékezni.

— **Munkácsy Sándor beszédei I. kötetének megrendelőihez.** Több helyről érkezett felhívás hozzám, hogy Munkácsy Sándor beszédeinek II. III. kötetét is bocsássam nyilvánosság elé. Miután pedig ez csak az I. kötet példányainak nagyobb mérvű kelendősége által történhet meg, az I. kötet árát le kelle szállítanom. Hogy azonban ez árleszállítás által eddigi megrendelőim ne károsodjanak: sietek a Nt. ur becses tudomására juttatni, miszerint az Ön számára a II. kötet, a megjelenési áránál 40 krral olcsóbban és így 70 krért fog bérmentesítve megküldetni. Az I. kötet leszállított ára

1 frt 10 kr. kapható a kiadónál Tengődön (posta helyben, Tolnamegye.) Tisztelettel Bocsor Lajos esperes.

— **Keresztyén** cz. havi folyóiratomat, melylyel én a helyvéthitvallású reformátusság terjesztését czéloztam és czélozom, a reánk következő évben is, immár az V-ik évfolyamban, ha elég előfizető jelentkezik, kiadom. Kérem azért a nt. lelkész és tanító urakat, támogassanak engem ezen lapom kiadásában és támogatásukról tanuskodó szándékukat velem vagy az 50 kr. egész évi előfizetési pénznek beküldésével, vagy egy egyszerű levelezőlapon való értesítéssel tudassák. Megjegyzem, hogy tanítóknak, III. és IV. oszt. lelkészeknek és s. lelkészeknek lapom fél árban küldöm, sőt 40-nek a tiszántúli kerületből ingyen is. Szerkesztő és kiadó Szalay József, ref. lelkész.

— **Második kiadásban** jelent meg a házassági jogról, a gyermekek vallásáról s az állami anyakönyvekről szóló törvények végrehajtása tárgyában kibocsátott rendeleteket tartalmazó füzet. Budapest, 1895. Kiadja Ráth Mór. Ára 1 forint 10 kr. Ajánljuk az érdeklődők figyelmébe.

— **Előfizetési díjjal hátralékos olvasóinkhoz intézett gyakori felhívásunk minden eredmény nélkül maradt. Nem csak a folyó évről, de az előző évről is igen sok hátralék van kin. Tisztelettel kerjük ezeket a hátralékosokat, hogy szíveskedjenek tartozásukat egy hét lefolyása alatt beküldeni, s úgy minket, mint ön-önmagukat a további zaklatás kedvetlenülő eljárásától megkímélni. A kiadóhivatal.**

TARTALOM-JEGYZÉK: A hittanhallgatók létszáma apadásának kérdéséhez. Csiky Lajos. — T a n ü g y: A debreczeni tanári kör ülése. — s — n. — Gymnasiumi értesítő. B. L. — T a r t a l o m. — Külföldi hírek. — Külföldi hírek. — Pályázat.

Felelős szerkesztő és laptulajdonos:

Dr. BACZONI LAJOS.

Pályászati hirdetés.

A geszterédi körlelkésztséghez tartozó **bökönyi** ref. egyház **előkönyörgő-tanítói** állomására pályázat hirdettetik, mely a választás után azonnal elfoglalandó.

Javadalma: kényelmes lakás az iskola és imaház épületében, — díjlevélileg biztosított 400 frtot tevő jövedelem és a stóla.

Teendői: a tanköteles gyermekeknek tanterv szerinti tanítása, temetések végzése, a templomban a kántori teendők teljesítése, köznap elökönyörgés s mindazon Urnapokon való prédikálás, melyeken a lelkész meg nem jelenik.

Pályászati határidő *f. évi november 5-dik napja.*

Geszteréden, 1895. október hó 24-én.

Balogh József,

ev. ref. körlelkész.